

SEKCE PRO HOSPODÁŘSKÝ ZEMĚPIS

JOSEF DOBERSKÝ

TYPY SÍDEL V ČSSR A JEJICH VÝVOJ
OD SOCIALISMU KE KOMUNISMU

Nedodáno

CTIBOR VOTRUBEC

K PŘEMĚNÁM SÍDELNÍ STRUKTURY

Pojem sídelní struktury lze chápat jednak v širším, jednak v užším smyslu. Mapa rozložení obyvatel je jedním z nejdůležitějších pomůcek pro studium „sídelní struktury“ v širším smyslu. Významným doplňkem tohoto studia je mapa sídelní sítě chápané důsledně z hlediska jejich hospodářskogeografické funkce. Dnešní stav rozložení sídel a jejich velikost na území ČSSR je výsledkem dlouhodobého vývoje, do značné míry podmíněného zeměpisným prostředím, jež je u nás velmi různorodé a vykazuje často velkou rozmanitost již v malých oblastech. Proto je sídelní struktura naší republiky tak pestrá, že podobnou rozmanitost vykazuje jenom málo zemí.

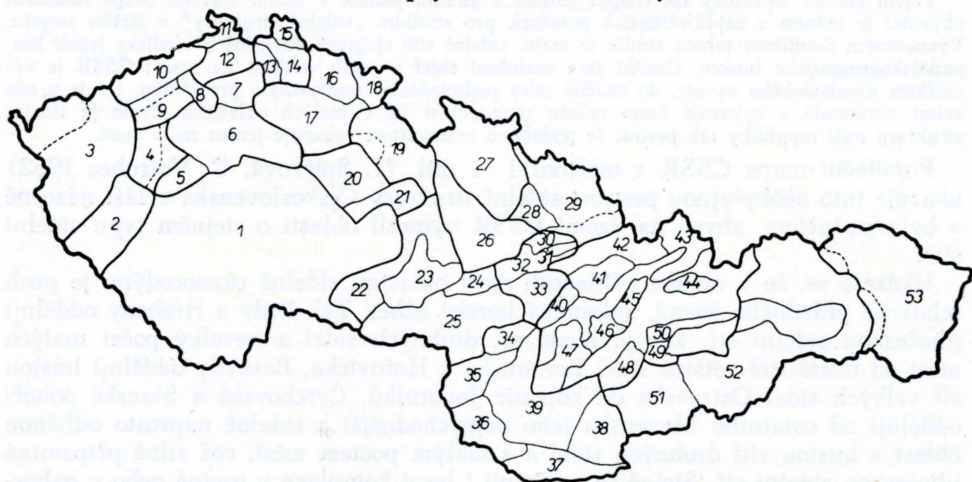
Populační mapa ČSSR v měřítku 1 : 1 mil. (I. Stárková, C. Votrubec 1962) ukazuje tuto neobyčejnou pestrost sídelní struktury Československa zvláště názorně a byla podnětem, abych na území ČSSR vymezil oblasti o stejném typu sídelní sítě.

Ukázalo se, že v mnoha případech mezi oblastmi sídelně různorodými je pruh relativně prázdného území, zalesněný horský hřbet. Tak Brdy a Hřebeny oddělují jihočeskou sídelní síť, kde je hustá síť drobných sídel a nevelký počet malých měst od husté sítě větších sídel Berounska a Hořovicka, Beskydy oddělují hustou síť velkých sídel Ostravska od kopanic Javorníků, Čerchovské a Slanské pohoří oddělují od ostatního Slovenska jeho nejvýchodnější a sídelně naprosto odlišnou oblast s hustou sítí drobných sídel a s malým počtem měst, což silně připomíná jihočeskou sídelní síť. Stejně se projevují i lesní komplexy v rovině nebo v pahorkatém kraji, kde např. Rakovnické lesy oddělují hustě osídlené Berounsko s Hořovickem od Rakovnicka s řídkou sítí malých obcí, nebo lesy Hradecké oddělují od sebe Hradecko s poněkud řídkěji rozmístěnými sídly od Pardubicka s hustou sídelní sítí. Tento oddělující vliv nemají ale Jeseniky, neboť území na jejich severovýchodních svazích má podobnou sídelní síť jako území na jejich svazích jihozápadních.

Při vymezování oblastí o stejné sídelní struktuře nemohl jsem na celém území republiky vystačit s jediným principem, tj. vést čáru nebo pruh oddělující jeden typ sídelní sítě od typu druhého. Na Slovensku se ukázalo, že existují izolované „sídelní ostrovy“ (Liptov), dále izolované sídelní pruhy (Horehroní, Zvolensko, Žiarsko; dále Turiec, Horní Nitra, Topoľčiansko), kde čáru, vymezující oblast, bylo nutno vést tak, aby uvnitř bylo soustředěno osídlení a vně aby zůstal neobydlený nebo téměř neobydlený pás horských lesů ap.

Na území celé ČSSR jsem podle uvedených dvou principů vymezil 53 oblastí různých typů sídelní sítě; jednotlivé oblasti se od sebe liší i velmi různými rozlohami (viz tab.). Největší je oblast jižních Čech a jihozápadu Moravy, která značně přesahuje území dnešního Jihočeského kraje a sahá až po čáru Klatovy—Jince—Říčany—Kutná Hora—Žďár n. Sázavou—Litomyšl—Tišnov—Třebíč—Znojmo, takže zaujímá asi 21 964 km²; má hustou síť drobných, až velmi drobných sídel a nevelký počet malých, daleko od sebe ležících měst, ale nepočítáme-li okrajová, která leží přímo při hranicích, je v celé této nejrozsáhlejší oblasti dohromady jen 8 měst s více než 10 tisíci obyvateli. Za touto největší oblastí zůstávají zdaleka pozadu rozlohou jiné velké oblasti jako západočeská s podrajónem Karlovarska cca 6 580 km², oblast Jeseníků, dále jihovýchodní Moravy s velkými sídly ap.

V českých krajích rozeznávám podle typu sídelní sítě celkem 33 základních sídelních oblastí. Volil jsem pro ně názvy podle sídelního jádra, např. Plzeňsko, Brněnsko, Liberecko; v případě že oblast výrazné jádro postrádá nebo když jsou její hranice ve větším či menším souladu s jednotkou fyzickogeografickou, volil jsem označení jako Orlické hory s podhůřím, Haná s úvalem, Hnědouhelná pánev se zázemím ap. V několika případech bylo možno docílit dalšího značného zjednodušení spojením vzájemně se doplňujících oblastí do většího komplexu, např. spojením Plzeňska se západními Čechami (oblast 2 a 3), Pražska s jeho zájmovým, rekreačním územím (5 až 7) a spojením Brněnska s jižní Moravou (22—25).

Oblasti stejného rázu sídelní sítě. Názvy a plochy oblastí jsou uvedeny pod stejnými čísly v článku.

Kromě tří uvedených je možno ještě v šesti případech sloučit následující oblasti do větších celků: 8—10, 11—12, 13—15, 16—18, 20—21, 28—29. Podobného zjednodušení nebylo však možno dosáhnout na severu a severovýchodě Čech a na severu a severovýchodě Moravy, neboť v obou případech je tam sídelní síť co do typu velmi nejednotná. Stejně je tomu na Gottwaldovsku a Vsetínsku, kde rychlý rozvoj Gottwaldova a Vsetína způsobil značné deformace ve vývoji sídel i jejich sítě.

Slovensko má podle typů sídelní sítě 20 základních územních celků, které lze seskupit do pouhých 4 větších sídelních oblastí: 1. jižní Slovensko (34—39) 2. oblast izolovaných „sídelních ostrovů“ a pásů na Slovensku středním a severozápadním (40—50), 3. pás řídkého osídlení mezi středním a nejvýchodnějším Slo-

venskem (51—52), 4. nejvýchodnější Slovensko (53). Je tedy v podstatě sídelní síť Slovenska značně jednodušší než českých zemí.

V současné době vědečtí pracovníci i technici z různých oborů řeší celostátní úkol přeměny sídelní struktury v ČSSR na strukturu nejvhodnější pro socialistické budování. Je přitom účelné využít a plánovitě usměrnit hlavní zvláštnosti sídelní struktury v ČSSR. Tyto oblastní zvláštnosti sídelní sítě se odrážejí v populační mapě Stárkové-Votrubce a je užitečné a potřebné je plně respektovat. Konkrétně to znamená, že uvnitř homogenní oblasti jako je oblast Jihočeská, je možno používat stejných principů i směrnic při přestavbě sídelní struktury, ale není to už možné na Pardubicku, Kolínsku nebo na vnější periférii Prahy, neboť zde je sídelní struktura od jihočeské už naprosto odlišná.

Naše rozčlenění ČSSR na oblasti o stejném typu sídelní sítě umožňuje provést takové oblastně odlišené zásahy, aby nová struktura, ke které se přeměnami dopravujeme, byla pro socialistické hospodářství nejvhodnější. Jako nejnáléhavější úkol se jeví soustředit obyvatelstvo a neudržovat všechna drobná sídla především v oblasti jižních Čech a jihozápadní Moravy a dále na nejvýchodnějším Slovensku. V těchto dvou oblastech se nejvíce udržely přežitky sídelní sítě z doby feudalismu v podobě husté sítě velmi drobných sídel a velmi malého počtu na půl dne pěší chůze od sebe vzdálených nevelkých měst.

Oblasti stejného rázu sídelní sítě

Čís. v mapce	Název oblasti	km ²	Čís. v mapce	Název oblasti	km ²
Č e s k é k r a j e					
1	Jih Čech a jihzápad Moravy	21 964	18	Broumovsko	801
2	Plzeňsko s výběžkem k Domažlicům	2 629	19	Orlické hory s podhůřím	2 628
3	ostatní Západní Čechy	6 580	20	Pardubicko	1 947
4	Rakovnicko	1 379	21	Svitavsko	1 013
5	Berounsko a Hořovicko	674	22	oblast od Znojma přes Tišnov k Mor. Budějovicům	2 776
6	okolí Prahy	3 661	23	okolí Brna	1 731
7	Polomené hory	985	24	Chřiby a Žďánický Les	584
8	Litoměřicko	470	25	Jižní Morava	6 417
9	Lounsko	1 060	26	Haná s úvalem	3 021
10	Podkrušnohorská pánev	1 557	27	Jeseníky	4 035
11	Rumbursko	506	28	Novojičínsko	724
12	Českolipsko	1 080	29	Ostravsko	3 230
13	Podještědí	395	30	Valašskomeziříčsko	334
14	Liberecko s Jabloneckem	771	31	Vsetínsko	130
15	Frydlantsko	442	32	Gottwaldovsko	689
16	Krkonoše s podhůřím	1 167	33	oblast Vizovických vrchů a Vlárý	1 150
17	oblast od Hradce Králové k Mladé Boleslavi	2 936			
S l o v e n s k o					
34	okolí Myjavy	710	44	Liptovská kotlina	460
35	Záhoří	1 377	45	Turiecká kotlina	529
36	okolí Bratislavy	1 521	46	Horní Nitra	569
37	nejjižnější Slovensko	1 679	47	Topoľčiansko	1 305
38	Levicko	1 825	48	okolí Žiaru	773
39	dolní úsek středního Pováží a střední Ponitří	4 232	49	Zvolensko	305
40	Trenčínsko	464	50	Horehronie	621
41	Žilinská pánev	1 024	51	Krupinská vrchovina	2 875
42	Javorníky	1 560	52	Povodí Dunajce a Slané s Lučeneckem	10 957
43	Orava	1 115	53	nejvýchodnější Slovensko	7 870